

ENDOGÁMIA ÉS EXOGÁMIA KÉRDÉSE DOROSZLÓN A 18. ÉS A 19. SZÁZADBAN

Doroszló parasztfalu a Vajdaságban. Mint települést 1313-ban¹ említették először az okiratok, amikor a Bácska a történelmi Magyarország része volt. A végzetes mohácsi csatával (1526) a Délvidék török uralom alá került, magyarságának nagyobb része a Felvidék védettebb részeire menekült vagy teljesen kipusztult. Üresen hagyott falvait a Balkánról ide menekült vagy a török által ide hurcolt szerbek és oláhok foglalták el.² A középkori Doroszló a Mosztonga jobb partján, a manapság Pusztának nevezett határrészen feküdt.

Az elpusztult helységnek nyilvánított Doroszló a 18. század elején lassanként ismét benépesült: 1715-ben 15, 1740-ben 45 délszláv háztartása volt.³ Újdoroszlót a Mosztonga bal oldalán levő Bajkút és Szent Katalin térségébe telepítették.⁴ A telepítési biztost százötven magyar vagy tót, pápista famíliának a letelepítésével bízta meg a Királyi Kamara.⁵

Doroszló lakossága a történelmi Magyarország 27 vármegyéjének 113 településéről érkezett a 18. század közepén. Ezek a következők: Tolna megye 21, Bács 16, Somogy 11, Baranya 9, Pest 8, Pozsony 7, Zala 6, Fejér 5, Sopron 4, Vas 3, Csongrád, Esztergom, Hont, Fiume, Nyitra és Veszprém megye 2-2, Bjelovár, Körös, Csanád, Gömör, Győr, Zólyom és Nógrád megye 1-1 helységéből.⁶

A település lélekszáma 1750-ben 628, 1763-ban 960, 1783-ban 1435, 1826-ban 2360, 1851-ben 2500, vallás szerint római katolikus volt.

Nemzetiségi hovatartozásra utaló adatokat az alábbi négy népszámlálás tartalmaz:

Évszám	Magyar	Német	Szerb	Horvát	Egyéb	Lélekszám
1890	2503	392	10	–	6	2911 ⁷
1900	2642	109	15	–	–	2766 ⁸
1981	1645	–	262	110	108	2125 ⁹
1991	1366	–	253	–	158	1863 ¹⁰

A HÁZASSÁGI ANYAKÖNYVEK VALLATÁSA

A házasság társadalmilag elfogadott *törvényes* viszony férfi és nő között, amelynek alapja a szexuális kapcsolat és a gazdasági együttműködés. Kutatásunk célja az utóbbiak létrejöttének endogám¹¹ vagy exogám¹² megnyilvánulása, amelyek szemléltetésére a házassági anyakönyvek alkalmasak.

Kutatásunk anyagát a helyi római katolikus plébánia 1754 és 1900 között vezetett házassági anyakönyvei szolgáltatták. Az első kivételével 1945-ben az összes anyakönyvet államosították, és azóta a helység anyakönyvi hivatalában vannak.

Polgári anyakönyveket 1895. október 22-étől vezetnek a faluban.¹³ A 20. század etnikai és vallási változásait ezek tükrözik legjobban, mivel a polgári esküvő kötelező, és ma már nem ritka a kizárólag polgári kötésben élő családok száma.

Kutatásunk időpontjául azért választottuk a 18. és a 19. századot, mert a századforduló nagy változásokat hozott. 1900-ig a lakosság csaknem teljesen római katolikus vallású volt és föltételezhető, hogy minden házasságot a templomban kötöttek.

Az anyakönyv bejegyzései időrendben készültek, fekete tintával. A dátumot a sima lap bal margóján tüntették föl. 1837-ig *deákul*, aztán 13 évig magyar nyelven¹⁴, 1850-től 1892-ig újra latinul írták az anyakönyveket.

Némelyik eskető pap fontosnak tartotta első helyen a saját nevét föltüntetni.

A házasulandó férfiak családi állapotát minden esetben *ifjú* vagy *özvegy* jelzővel látta el. A nőknél *ez a hajadon* jelző volt, az özvegyeket pedig elhunyt férjük neve után, annak *özvegyeként* tüntették föl, a nevét nem is mindig említik. 1768-ban például az egyik menyasszony valamely Csárdásnéként lett anyakönyvezve.

Elég pontosan jegyezték, hogy az esküvő fél vagy felek helybeli vagy máshonnan való lakosok. *Neokaravukova* és *Veterokaravukova* helynevek először 1765-ben bukkannak föl. A kettő közül az első föltehetően a „bogojaiak” korábbi telephelyét jelöli. Az esküvő felek lacímét 1852-től, korát 1773-tól kezdték jegyezni az anyakönyvbe. Így kerülhetett napvilágra, hogy 1774. május 13-án a 14 éves Molnár János, Réz János és Aczél Ferenc tanúk előtt, Kratokvila Ferenc Anna nevű 24 éves özvegyét vette feleségül. 1785-ben az özvegyek szembeötlően aktívak voltak: 1785-ben pl. ifjú ifjával 14, özvegy özvegygel 9, ifjú özvegygel 4 esetben lépett az oltár elé.

1776. jan. 17-én a 19 éves Kováts Lőrinc a 13 éves Szmoleniczki Borbálát vette nőül. 1799-től újra írják a házasulandók életkorát. Ebből kitűnik, hogy a lányokat többnyire 15 évesen adták férjhez.

A házasulandók foglalkozását csak kivételesen tüntették föl, mint pl. 1781-ben, amikor a bajai nótárius rácmiliticsi lányt vett feleségül, és ismeretlen okból Doroszlói esküdtek, ami az idő tájt nem számított ritkaságnak. Uchliarich János csak esküvői tanú volt, foglalkozását mégis beírták, mert a falu nótáriusaként nagy méltóságot képviselt.

1805-ben Franciscus Denk Inspector Sylvarum Cameralis és Ignatio Tristberger Chirurgo Zomboriensi voltak az esküvői tanúk.

KÜLÖNLEGES BEJEGYZÉSEK

1773-ban az egyik atyafi neve után a pap fontosnak tartotta megjegyezni, hogy az illető *neo hungarus*, melynek okát nem sikerült megfejtetni.

1796. november 7-én a doroszlói torkosbúcsú napján ezt jegyezték be az anyakönyvbe: Copulatus est juvenis Martinus Tancsik cum ad honesta virgine Elisabetha Stephani Munkátsi posentibus Dorosloviensibus Francisco Potan-

tzi et Joanne Tantsik per Joannem Nemeti Capellanum in nova Ecclesia. A bejegyzés az új templom ünnepélyes megnyitását öröközte meg.

Rendezettebb, kérdőívszerű bejegyzések 1828-tól vannak.¹⁵

Fink József (Szepi bácsi), a népszerű doroszlói mókamester Prigrevicán született 1871-ben. Napszámosként 1896-ban egy Póhl nevű doroszlói ember lányát vette feleségül. Kézenfekvőbb magyarázat híján elképzelhető, hogy ő volt a névadója a doroszlói temetőnek, amikor apósa halálából is viccet csinált: Amikor az meghalt, kivitték a temetőbe (ún. *ménesbe*), amelyet azóta *Póhl Ménesének* neveznek.

A Munka 1 mellékletben A doroszlói róm. kat. plébánia házassági anyakönyveinek évek szerinti kivonata (1754–1900) olvasható.

Munka 1.

A DOROSZLÓI RÓM. KAT. PLÉBÁNIA HÁZASSÁGI ANYAKÖNYVEINEK KIVONATA															
é v s z á m	e n d o g á m	e x o g á m	ö s s z e s e n	é v s z á m	e n d o g á m	e x o g á m	ö s s z e s e n	é v s z á m	e n d o g á m	e x o g á m	ö s s z e s e n	é v s z á m	e n d o g á m	e x o g á m	ö s s z e s e n
1754	4	1	5	1794	21	4	25	1834	33	10	43	1874	29	8	37
1755	15	4	19	1795	16	3	19	1835	23	1	24	1875	32	7	39
1756	3	2	5	1796	21	5	26	1836	28	15	43	1876	32	12	44
1757	7	10	17	1797	10	10	20	1837	29	11	40	1877	21	4	25
1758	9	10	19	1798	12	5	17	1838	22	10	32	1878	22	12	34
1759	10	9	19	1799	16	1	17	1839	22	8	30	1879	40	9	49
1760	20	11	31	1800	24	0	24	1840	20	11	31	1880	26	6	32
1761	8	7	15	1801	14	0	14	1841	24	10	34	1881	16	8	24
1762	10	8	18	1802	17	1	18	1842	16	9	25	1882	28	5	33
1763	9	2	11	1803	12	8	20	1843	26	6	32	1883	20	11	31
1764	7	2	9	1804	26	15	41	1844	28	8	36	1884	33	14	47
1765	8	5	13	1805	22	2	24	1845	21	5	26	1885	36	11	47
1766	10	5	15	1806	21	5	26	1846	22	7	29	1886	22	11	33
1767	12	3	15	1807	10	8	18	1847	13	7	20	1887	23	6	29
1768	6	1	7	1808	8	9	17	1848	13	4	17	1888	18	9	27
1769	20	1	21	1809	13	6	19	1849	26	4	30	1889	25	1	26
1770	9	3	12	1810	17	9	26	1850	38	13	51	1890	20	4	24
1771	15	11	26	1811	14	4	18	1851	27	8	35	1891	26	11	37
1772	18	5	23	1812	22	5	27	1852	26	8	34	1892	16	6	22
1773	5	4	9	1813	12	4	16	1853	19	2	21	1893	18	12	30
1774	10	6	16	1814	9	4	13	1854	15	3	18	1894	26	7	33
1775	8	4	12	1815	16	6	22	1855	21	7	28	1895	19	14	33
1776	19	2	21	1816	14	1	15	1856	21	14	35	1896	28	15	43
1777	21	6	27	1817	12	1	13	1857	21	9	30	1897	17	6	23
1778	18	4	22	1818	19	5	24	1858	33	6	39	1898	17	12	29
1779	13	5	18	1819	13	4	17	1859	17	7	24	1899	31	12	43
1780	15	1	16	1820	12	1	13	1860	13	12	25	1900	20	11	31
1781	17	12	29	1821	15	5	20	1861	51	11	62				
1782	14	1	15	1822	24	8	32	1862	23	9	32				
1783	11	6	17	1823	18	8	26	1863	27	8	35				

Cservenka	0	1	1	1886	1	Szabadka	0	3	3	1781–1885	3
Csonoplya	8	6	14	1772–1899	11	Szaján	0	3	3	1894–1899	2
Dálya	0	7	7	1862–1885	5	Szántova	0	1	1	1885	1
Dérnye	1	1	2	1784–1830	2	Szeged	1	1	2	1868–1869	2
Eszék	0	1	1	1789	1	Szent Mária	0	1	1	1775	1
Erdőd	0	16	16	1841–1886	12	Szenttamás	0	2	2	1860–1867	2
Filipova	2	5	7	1852–1891	6	Szivác	3	15	18	1759–1898	15
Földvár	0	1	1	1850	1	Szonta	3	80	83	1757–1900	56
Futak	0	2	2	1835–1859	2	Szotin	0	6	6	1850–1869	6
Gajdobra	1	1	2	1860–1882	2	Sztopár	12	24	36	1773–1900	30
Hegyes	0	1	1	1818	1	Szvinyákovác	0	3	3	1846–1847	2
Horgos	0	1	1	1881	1	Temerin	1	1	2	1867–1895	2
Hódság	4	14	18	1783–1900	17	Tiszaföldvár	0	1	1	1852	1
Ismeretlen	10	18	28	1768–1885	9	Topolya	1	10	11	1791–1898	10
Jankovác	0	1	1	1841	1	Tóalmás	0	1	1	1891	1
Józsefváros	0	1	1	1810	1	Tóba	0	1	1	1897	1
Karavukova I.	45	25	70	1755–1771	15	Újfalu	0	3	3	1836–1850	2
Karavukova II.	0	3	3	1870–1887	3	Vajszka	0	6	6	1840–1886	7
Kaposvár	0	1	1	1775	1	Veprőd	12	77	89	1760–1898	61
Karlóvác	1	1	2	1774–1775	2	Viskovec	0	1	1	1846	1
Keresztúr	0	1	1	1761	1	Vukovár	0	1	1	1842	1
Kerény	1	5	6	1784–1900	6	Wiennai	0	1	1	1864	1
Kis Breznica	0	1	1	1899	1	Zombor	4	24	28	1754–1898	23
Kisszállás-Zomb.	0	2	2	1894	1						
Kula	4	20	24	1776–1892	23						
Kunbaja	0	1	1	1871	1						
Összesen	91	település					224	765	989		
							22,65 + 77,35				
							= 100%				

A falu lakóinak 91 településsel volt házassági kapcsolata. Jellemző, hogy 765 alkalommal, illetve az esetek 77,35 %-ában vittek, 224 alkalommal, illetve az esetek 22,65 %-ában hoztak asszonyt a faluba. A kimutatásban nem szerepelnek azok, akik mindketten máshonnan valók, és számunkra ismeretlen okból nem a saját falujukban, hanem Doroszlón részesültek a házasság szentségében.

A *Település* című oszlop betűrendben mutatja be azokat a helységeket vagy településeket, amelyek a *Menyasszony* vagy *Vőlegény* című oszlopban az exogámiaira utalók számát mutatják be. Az *Összesen* című oszlopban az előbbi kettő összege szerepel. Az *Évhatárok* című oszlop az exogám viszony első és utolsó évszámát jelöli. A *Gyakoriság* című oszlop azt mutatja, hogy az előző hasámban melyik településről *hány naptári évben* került sor exogám kapcsolatra.

A *település* szerinti fősorolásban a legtöbb helység neve mai formában szerepel. A kivételeket a Magyar Helységnév-azonosító Szótár¹⁶ segítségével magyarázzuk.

Almás a szlavón hegyhát magyar települését jelöli. *Bácsújfalu*: → Szőlöncestől lakosú falu. *Berak* a Délszláv azonosítóban szerepel, ilyen nevű posta nincs. *Berek-Csákovác* a szlavóniai Čakovci közeli pusztáját jelöli, amelyben magyarok is éltek. *Bogoja*: a szomszédos Gombos magyar település → *Karavukova I.* *Bresztovác*: Bački Brestovac, Szilberek szomszédos, többségében német település. *Bukin*: Dunabökény, Mladenovo többségében német lakosú. *Csákovác*

a szlavóniai Čakovci, ahol a horvátok mellett magyarok is éltek. *Csepin*: Čepin, Csepén. *Dálya* a közeli Szlavón-hegyhát magyar települését jelöli. *Filipova*: *Szentfűlöp*, Bački Gračac sváb település. *Földvár*: Bácsföldvár, magyar település. *Gajdobra*: Szépliget, többs. német lakosú. *Hegyes*: Kishegyes, magyar település. *Jankovác*: Újjankovác szlavóniai, kisebbségében magyarlakta település. *Józsefváros*: Budapest külvárosa. *Karavukova I.*: Bácsordas, a → bogojai magyar lakosság első telephelye. *Keresztúr*: Bácskeresztúr, többségében rutén település. *Kis Breznica*: ismeretlen. *Kisszállás*: uradalmi puszta Zombor mellett. *Lality*: Liliomos. *Metkovics* (uradalmi) *Pusza*: ismeretlen. *Militics*: a szomszédos Rácz-Militics, többségében német lakosú. *Moravica*: Bács-Kossuthfalva, magyar település. *Neoplanta*: Újvidék, *Novoszeló*: Hadikújfalu → *Újfalu*. *Obrovác*: Boróc. *Palánka*: Bačka Palanka. *Parabuty*: Paripás, Ratkovo, német település. *Plávna*: Palona. *Prigrevica*: Bácsszentiván, német lakosú. *Szántova*: Hercegszántó. *Szent Mária*: Maria Theresiopolis, Szabadka, *Szölöncse* → Bácsújfalu. *Szvinjákovác*: Svinjarevci. *Újfalu*: → *Novoszeló*. *Viskovec*: Viškovci.

A doroszlói házassági anyakönyvek adatai arra engednek következtetni, hogy a letúnt kor erkölcsi normáinak megfelelően nem hitelbe¹⁷, hanem leginkább csak esküvő után adták ki a lányokat a szülői házból.

A menyasszony. Ha tehát a falubeli legények vagy özvegyek hoztak más-honnét lányt, ott is hasonló volt a helyzet: a lány falujában tartották az esküvőt és valószínű, hogy nem 224, hanem sokkal több alkalommal hoztak asszonyt a faluba. Ha ezt a jelenséget aszerint rangsoroljuk, honnét hány menyasszony esküdött Doroszlón, akkor láthatjuk, hogy voltak kivételek: Karavukova I-ről például 45-öt hoztak, és csak 25-öt vittek. Prigrevica ilyenemű aránya 31:14, Csonoplyáé 8:6.

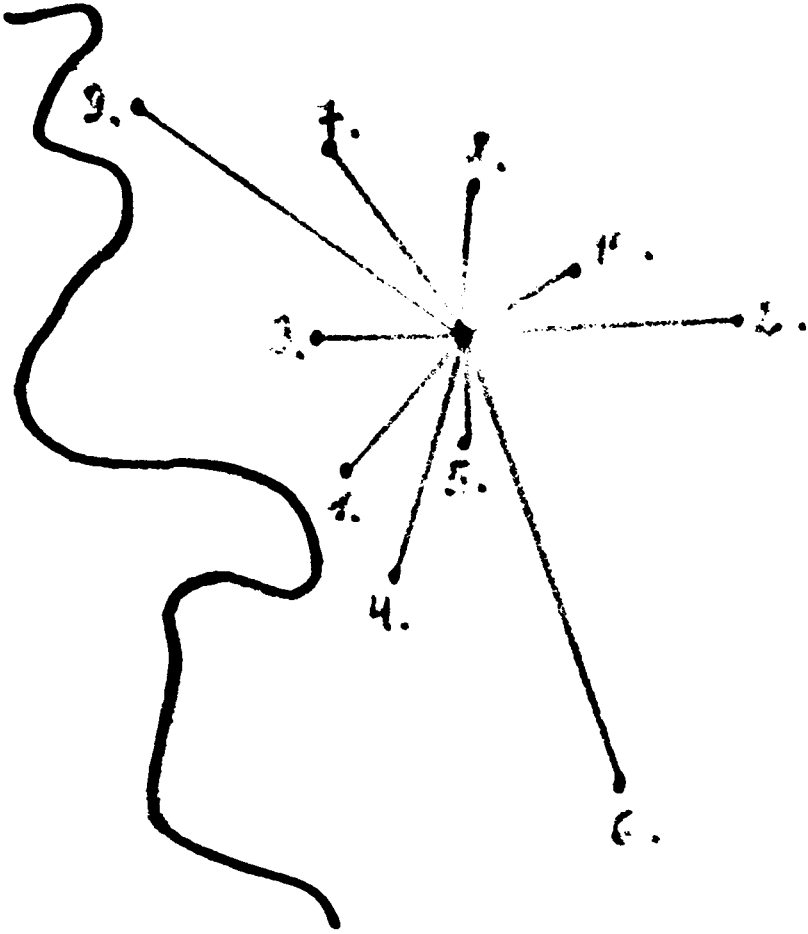
A vőlegény. Az előbbiekhöz viszonyítva meggyőződhetünk afelől, hogy a számottevőbb települések (menyasszony : vőlegény) házassági aránya hagyományos, ill. a kor erkölcsi normáinak megfelelő: Bácsé 4:47, Bogojáé 17:142, Erdődé 0:16, Hódságé 4:14, Kúláé 4:20, Kupuszináé 2:30, Szivácé 3:15, Szontáé 3:80, Szotiné 0:6, Sztapáré 12:24, Topolyáé 1:10, Veprődé 12:77 és Zomboré 4:24 volt.

A *Munka 3* melléklet tíz település exogámiai ranglistáját szemlélteti.

Munka 3

TÍZ TELEPÜLÉS EXOGÁMIAI RANGLISTÁJA						
Település	Menyasszony	Vőlegény	Összesen	Gyakoriság	Index	Rangsorolás
Bogója	17	142	159	86	245	1
Veprőd	12	77	89	61	150	2
Szonta	3	80	83	56	139	3
Karavukova	45	25	70	15	85	4
Militics	24	30	54	26	80	5
Bács	4	47	51	27	78	6
Prigrevica	31	14	45	33	78	7
Sztapár	12	24	36	30	66	8
Kupuszina	2	30	32	20	52	9
Bresztovác	12	16	28	23	51	10

Összegezve: a házassági kapcsolatok nagyobb része tíz környékbeli településsel jött létre. A szomszédos Gombos (Bogojevo) magyarjai 159, a valamivel

távolabbi Veprőd magyarjai 89, a szomszédos Szonta (Szond) magyar lakói 83, Karavukovo I. (később Bogojevóra költözött) magyar lakói 70, Militics svábjai 54, Bács magyarjai 51, Prigrevica svábjai 45, Sztapár magyarjai 36, Kupuszina magyarjai 32, Brestovac svábjai 28 és Zombor magyarjai 28 alkalommal házasodtak Doroszlóról.

A *gyakoriság* azt mutatja, hogy a 146 évben, ahányat a tanulmány felőlel, mennyire volt folyamatos az exogám kapcsolat.

Az *indexet* az *összesen + gyakoriság* összege képezi, és azt mutatja, hogy ilyen megközelítésben is indokolt a házassági kapcsolatok *gyakoriság* szerinti rangsorolása.

ÖSSZEFOGLALÁS

Doroszló lakói földműveléssel és állattartással foglalkoznak. Számuk 1750-ben 628, 1763-ban 960, 1783-ban 1435, 1826-ban 2360, 1851-ben 2500, 1900-ban 2766 volt. Vallás szerint római katolikus, nemzetiség szerint leginkább magyarok voltak.

A kutatás anyagát a helyi római katolikus plébánia 1754 és 1900 közötti házassági anyakönyvei szolgáltatták.

Az eltelt 146 év alatt a falu lakóinak 91 településsel volt házassági kapcsolata. Összesen 3898 házasságot kötöttek, amelynek kimutathatóan 74,59%-a endogám, 25,41 %-a exogám. Az utóbbira jellemző, hogy 765 alkalommal, illetve az esetek 77,35%-ában vittek, 224 alkalommal, illetve az esetek 22,65%-ában hoztak asszonyt a faluba. A házassági kapcsolatok nagyobb része, illetve 62,28%-a tíz közeli településsel jött létre. A mellékletek a települések endogámiai ranglistáját szemléltetik.

Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy a kutatott időszakban Doroszló lakossága a házassági anyakönyvek tükrében nem tekinthető zárt társadalomnak.

Doroszló, 2000. IX. 22.

JEGYZETEK

- ¹ Csánky, 1890–1913
- ² Bodor, 1914
- ³ Secanski é. n.
- ⁴ Pesthy, 1860. A térségben élő szerbek Klusza meg Zsárkova névre változtatták és (tévesen) ez került a telepítési ajánlólevélbe.
- ⁵ Uő
- ⁶ Bárth, 1981
- ⁷ Jekelfalussy, 1896. Iványi, 1907
- ⁸ Borowszky, é. n.
- ⁹ Hivatalos népszámlálás adatai
- ¹⁰ Hivatalos népszámlálás adatai
- ¹¹ Az endogámia fogalma a törzsön belüli házasságot jelenti. Társadalmi szokás, javaslat vagy követelés, hogy a párválasztás egy körülhatárolható csoporton belül történjék.
- ¹² Ellentéte az exogámia, törzsön kívüli házasság. Társadalmi szokás, amely megköveteli vagy javasolja az egyénnek a csoportján kívüli személlyel való házasságkötést.
- ¹³ Az első bejegyzettek Resch Keresztély (szül. 1869-ben) és Maurer Regina (szül. 1879-ben) voltak.
- ¹⁴ 1837. január 25-én Kontz Pál veprováci és Varga Anna helyi lakos nevét írták elsőnek magyarul az anyakönyvbe, amelyet Zimmer Tamás doroszlói káplán kezdett vezetni.
- ¹⁵ 1842-ben pl. özv. Csihás József vukovári özvegy orvos nősült. Doroszlón van eltemetve. Emléke figyelemre méltó, mert azonkívül, hogy a falu első orvosaként tartják számon, apja volt a néhai Csihás Benőnek, Zombor város polgármesterének, kinek nevéhez a város parkosítása fűződik.
- ¹⁶ Lelkes, 1992
- ¹⁷ Leginkább leányszöktetésre vonatkoztatják.

IRODALOM

- BÁRTH JÁNOS: Doroszló népessége a 18. század közepén. *Hungarológiai Közlemények*, 13. évf. 46–47. szám, Újvidék, 1981
- BEREI ANDOR szerkesztő: Új Magyar Lexikon. II. kötet, harmadik, változatlan lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960
- BODOR ANTAL: Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Budapest, 1914
- BOROWSZKY SAMU: Bács-Bodrogh vármegye monográfiája. Budapest, é. n.
- CSÁNKY DEZSŐ: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890–1913
- EIMANN JOHANN: *Der Deutsche Kolonist*. 1822. 31. l.
- GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza, I. kötet, 218. l. Budapest. Akadémiai Kiadó
- IVÁNYI ISTVÁN: Bács-Bodrogh Vármegye földrajzi és történelmi helynévtára, 1889–1907. I–IV. kötet.
- JEKELFALUSSY JÓZSEF–VARGHA GYULA: Közgazdasági és statisztikai évkönyv. Atheneum, Budapest, 1896
- KOVÁCS ENDRE–PENAVIN OLGA: Doroszló földrajzi neveinek adattára. Újvidék, 1988
- KOVÁCS ENDRE: Doroszló népessége. Helytörténeti jegyzetek. Budapest, 1995
- KOVÁCS ENDRE: A doroszlói németek. Helytörténeti jegyzetek (In: Bácsország 4. száma 1998. 10–11 l.)
- ORMOSI ZSIGMOND Doroszlóra vonatkozó, német nyelvű kézirat monográfiája. 1859. Vajdasági Levéltár. Újvidék
- PESTHY FRIGYES Doroszlóra vonatkozó kézirat monográfiája, 1860. Országos Levéltár, Budapest
- SEĆANSKI ŽIVAN: Popis stanovništva Bačke tokom 18. veka., 268–269. l.